

Araştırmacı Şenay Özden, Suriye’de yaşamının çalışılan ülkeyi tanımak, toplumsal ve siyasi dinamikleri anlamak açısından çok önemli bir deneyim olduğunu ifade ediyor.

Röportaj

ORTADOĞU’DA YENİ ARAŞTIRMALAR, GENÇ ARAŞTIRMACILAR

Ortadoğu Analiz’de, Ortadoğu’nun çeşitli yerlerinde yapılan araştırmaları ve bu tür araştırmalar sırasında edinilen deneyimleri paylaşmanın önemli olduğunu düşünerek, Ortadoğu’da çalışmış araştırmacılarla röportaj yapmayı planlıyoruz. Türkiye’de eksikliğini hissettiğimiz tarzda derinlemesine saha çalışmaları yürüten, belli bir süre bu ülkelerde yaşayan, oralarda konuşan dili öğrenen araştırmacıların aktaracağı deneyimlerin, konuyla ilgili kişilere yeni bir bakış açısı kazandıracaklarını ve genç araştırmacılara yol gösterici olacağını umuyoruz.

Bu çerçevede ilk görüşmeyi Duke Üniversitesi, Kültürel Antropoloji bölümünde “Citizens of the Camp: Palestinian Refugees, Nationalism and Politics of Opposition in Syria” [Kamp Yurttaşları: Suriye’de Filistinli Mülteciler, Milliyetçilik ve Muhalefetin Siyaseti] başlıklı doktora tezini tamamlamış olan Şenay Özden ile yaptık. Saha araştırmasını yürütmek amacıyla 2004-2008 yılları arasında dönem dönem Suriye’de yaşayan Özden, 2008-2009 akademik yılında da Suriye’deki ilk özel üniversite olan Kalamoon Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler Bölümünde ders verdi. Halihazırda Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışan Şenay Özden ile tez konusu, araştırma süreci, Şam’daki düşünsel ve siyasi ortam ve Suriye’deki deneyimleri üzerine röportajı Dr. Didem Danış gerçekleştirdi.

Filistinli mültecilerin siyasi örgütlenmelerinde özellikle Oslo sonrası büyük bir değişim gözlemliyoruz. Bugün, 70'lerin ve 80'lerin gerilla siyaseti yok. Artık İsrail'in varlığı kabul edilmek zorunda, en azından resmi söylem olarak. Eskiden siyasi talep İsrail'in işgal ettiği 1948 topraklarını geri vermesiydi; şimdi ise 1967 topraklarını geri vermesi.

Tezinizin araştırma konusu neydi?

Suriye'deki Filistinli mültecilerin siyasi örgütlenmeleri ve bu örgütlenmelerin Suriye sol muhalefeti ile ilişkisi üzerine araştırma yaptım. Haziran 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap ordularının aldığı yenilgi sonrasında, Arap ülkelerinde yeni siyasi arayışların ve hareketlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bunların etkisiyle, hem teorik hem de pratik anlamda Arap ülkelerinde siyasi düzen sorgulanmaya başlandı. Bu hareketlerin başlıca hedeflerinden biri, Arap milliyetçiliğine yeni açılımlar getirmektir. Bu noktada Arap hükümetleri sorgulanır oldu. İsrail ve Amerika bu yeni hareketler tarafından büyük düşman, "gerici" Arap hükümetleri de (ki burada gericiden kasıt İsrail'e karşı gerilla savaşlarını desteklemeyen veya bölgede Amerika'nın çıkarlarını savunan hükümetlerdir) ikinci derecede düşman ilan edildi. Ben de araştırmamın ilk kısmında 1967 sonrasında ortaya çıkan bu hareketlere yoğunlaştım. Soğuk Savaş'ın bitimi ve Oslo süreciyle birlikte bu hareketler hem uluslararası platformlarda hem de Arap halkları düzeyinde 70'lerdeki etkisini kaybetti. Radikal söylemler yerlerini daha ılımlı liberal sivil toplum söylemine bıraktı. Araştırmamın ikinci kısmı da bu değişim üzerine odaklandı.

Filistinli mültecilerin siyasi faaliyetlerinde nasıl bir dönüşüm oldu?

Filistinli mültecilerin siyasi örgütlenmelerinde özellikle Oslo sonrası büyük bir değişim gözlemliyoruz. Bugün, 70'lerin ve 80'lerin gerilla siyaseti yok. Artık İsrail'in varlığı kabul edilmek zorunda, en azından resmi söylem olarak. Eskiden siyasi talep İsrail'in işgal ettiği 1948 topraklarını geri vermesiydi; şimdi ise 1967 topraklarını geri

vermesi. Bu da İsrail'in meşru bir devlet olarak kabulü anlamına geliyor. Oslo'nun ve sözde "barış sürecinin" göz ardı ettiği noktalardan birisi mültecilerin geri dönme hakkı. Buradaki sorunlardan birisi şu: 1948 topraklarından kovulmuş Filistinli bir mülteci, ben neden 1967 topraklarına döneyim diyor haklı olarak. Geri dönüş hakkında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta daha var: Hem bazı sosyal bilimcilerde hem de siyasetçilerde, Suriye'de veya Lübnan'da doğmuş büyümüş Filistinli mültecilerin geri dönme hakları olsa bile Filistin'e geri dönmeyecekleri, bu sebeple geri dönme hakkına gerek olmadığı gibi bir yanılsama var. Filistinliler ise, geri dönme hukuki bir haktır diyorlar. Bu hakkı uygulamak veya uygulamamak Filistinlilere kalmış bir şeydir. Ve bu hakkın uygulanıp uygulanmaması hakkın verilmemesini gerektirmez. Suriye'ye 1948'de gelmiş olan Filistinli mültecilerin ve onların çocuklarının, torunlarının oy kullanma ve seçimlerde aday olma dışında her tür hakkı var. Mülk edinme, çalışma, iş kurma, eğitim ve sağlık hakları mevcut. Suriye devletinin verdiği Filistinli mülteci pasaportları var (ama elbette başka ülkelere vize almaları hiç kolay değil). Bu Baas partisinin Arap milliyetçiliği siyasetine bağlı olarak ortaya çıkmış olumlu bir özellik. Ancak İsrail, nasıl olsa hepsi Arap, bu ülkeler Filistinlilere vatandaşlık versin, böylece bu sorun ortadan kalsın, diyor. Böylece İsrail, Filistinlilerin kendi topraklarına olan taleplerinden vazgeçmelerini ve işgali sürdürülebilmeyi umuyor. Görmemiz gereken nokta, Filistinli mültecilerin topraklarına olan taleplerini devam ettirebilmeleri için Suriye'de illa da kötü koşullarda yaşamalarının gerekmediği. İsrail'in bu siyasi argümanından dolayı Filistinliler Suriye devletine vatandaşlık talebinde bulunmuyorlar. Şu anda Filistinlilerin

siyasi olarak en aktif oldukları konu bu geri dönme hakkı. Birleşmiş Milletler yasaları çerçevesinde mültecilere geri dönme hakkının tanınması ve bu kanuni hakkın uygulanmasının sadece ama sadece Filistinlilere ait bir tercih olacağını dünya tarafından kabul edilmesini istiyorlar.

Küresel süreçler, Suriye'deki Filistinli mültecileri nasıl etkiledi?

Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte küresel ölçekte gördüğümüz sivil toplum kuruluşlarının çoğalması Filistinli mültecilerin siyasi haritasında da gözlenen bir gelişme. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika destekli birçok sivil toplum örgütü var – genel olarak çocuk, genç ve kadın hakları konusunda çalışıyorlar. Bu konuda da tabii büyük tartışmalar var. Bir yandan düzenlenen konferanslar ve atölye çalışmaları sayesinde bu sivil toplum örgütlenmeleri Filistinlilerin Avrupa ve Amerika'da seslerinin duyulmasına katkıda bulunuyor. Ama öte yandan da bildiğimiz sivil toplum eleştirisi var: Bu girişimler aslında Filistin sorununun esas kaynağını görmemize engel oluyor, deniyor. Yani bu örgütlerin yaptığı faaliyetler, İsrail'in işgalci bir güç olduğu ve Filistin topraklarını 1948'den beri işgal altında tuttuğu gerçeğinin üstünü

örtüyor ve Filistinlileri liberal demokrasinin içine çekerek radikal siyaset yapmalarını engelliyor gibi bir eleştiri var. Bir başka önemli değişiklik ise Oslo sonrası süreç içinde HAMAS'ın yükselmesi ve El Fetih'in büyük ölçüde meşruiyetini kaybetmiş olması. Artık HAMAS, İsrail politikalarına direnen en önemli güç olarak görülüyor.

Doktora tezi için bu konuyu seçmeniz çevrenizde nasıl karşılandı? Amerika'da, Türkiye'de ve Suriye'de araştırma konunuzu söylediğinizde ne tür tepkiler alıyordunuz?

Suriye'de Türkiye'den gelen bir sosyal bilimcinin araştırma yapması oldukça garip karşılanan bir durum. Daha çok Batı Avrupa ve Kuzey Amerikalı araştırmacılar var. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu, Arap dünyasını 400 sene sömürgeleştirmiş bir imparatorluk olarak görseler de, Türkiyelilere aynı coğrafyadan ve dinden olmanın getirdiği bir yakınlıkla yaklaşıyorlar. Ayrıca benim araştırmam vesilesiyle tanıştığım Suriyeliler ve Filistinliler- ki genel olarak Suriye'nin yeteri kadar laik olmadığından şikayetçiler- Türkiye'nin hem laik hem de ılımlı "İslamcı" olarak tanımlanan kesimlerinin Arap dünyasında örnek oluşturabileceğini düşünüyorlar. Bu nedenlerden dolayı Türkiyeli araştırmacılar "yabancı" araştırmacı kategorisinin dışında tutuluyor genellikle. Amerika'daki üniversitede ise araştırmam "ilginç" olarak tanımlanıyordu. Bunun sebebi ise Amerika'ya gelen yabancı doktora öğrencilerinin (Batı Avrupalılar ve Kanadalılar dışında) genellikle kendi ülkeleri üzerine araştırma yapması. Benim Türkiye dışında bir yerde araştırma yapmış olmam pek rastlanmadık bir olay anladığım kadarıyla. Ayrıca Amerika'da Ortadoğu çalışmaları genel olarak hâlâ Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olan bölge çalışmaları (area studies) cenderesinden tamamıyla çıkmamış vaziyette. Bu sebeple teorik olarak yeni açılımlar getiremiyor ve dünyanın başka bölgelerinde yapılan araştırmalarla diyalog içine giremiyor. Mesela Latin Amerika ve Hindistan üzerine yapılan çalışmaların teorik olarak sosyal bilimlere çok büyük katkıları var; maalesef Ortadoğu çalışmaları çok daha kendi içine kapalı, sadece bu

bölgeyi çalışan sosyal bilimcilerin kendi içlerinde kapalı oldukları bir ortam yaratıyor. Benim araştırmamın mülteci çalışmaları, diaspora ve toplumsal hareketler konularına ufak da olsa bir katkıda bulunabileceğini umuyorum. Türkiye’de ise genel olarak bilgisizlik hakim. Komşu olmamıza, mayın dolu sınır, su sorunu, Kürt sorunu gibi birçok ortak paydamız olmasına rağmen Türkiye’de bir sürü insan Suriye’de Arapça mı Farsça mı konuşulduğunu bile bilmiyor. Tabii bu durum özellikle son 1-2 yılda AKP hükümetinin dış politikası nedeniyle değişti. Türkiye’nin dolaylı Suriye-İsrail görüşmelerinde aracı olması, Erdoğan’ın Davos’taki tepkisi, Türkiye-Suriye arasında karşılıklı olarak vizenin kaldırılması gibi gelişmeler Arap ülkelerine olan ilginin artmasını da sağladı.

Suriye’de ne kadar kaldınız?

Araştırmamın başlangıcından itibaren yaklaşık 3.5 sene Şam’da kaldım. Önce Arapça öğrendim, sonra araştırmaya başladım.

Suriye’de geçirdiğiniz dönem nasıl bir deneyim oldu sizin için?

Suriye’de yaşamak hem içinde bulunduğumuz bölgeyi hem de ülkeyi, toplumsal ve siyasi dinamikleri anlamak açısından çok önemli bir deneyim oldu. Cumhuriyetin kuruluşundan beri yetiştirildiğimiz resmi ideoloji her ne kadar bize Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olmadığını öğretmeye çalışsa da, aslında ne kadar çok ortak paydamız olduğunu gördüm. Ama tabii, Ortadoğu diye, Arap dünyası diye bütüncül ve homojen bir kategori olmadığını da fark ettim. Tıpkı Türkiye gibi, Suriye de homojen bir yapıda değil. Sanırım benim için Suriye’de yaşamış olmanın getirdiği en önemli kazançlardan birisi özcülüğe (essentialism) düşmanın tehlikelerini görmek oldu. Bir yandan uzun bir tarihi süreci paylaştığımız bir ülkede yaşamak ve benzerlikleri görmek ama bir yandan da aynı coğrafyada farklılıkların farkında olabilmek, sadece Suriye’yi ve Suriye’nin yaşadığı değişimleri anlamamız

açısından değil, Türkiye’yi anlamak için de çok önemli bir deneyim. Bunun yanı sıra araştırma süreci sosyal bilimcinin kendisini tanıması için de çok önemli bir süreç. Başka bir toplumda yaşadıkça, ne kadar kırmaya çalışmış olsanız da ne tür önyargılarla araştırmaya başladığınızı görüyorsunuz. Ayrıca, Amerika’da eğitim almış bir Türkiyeli araştırmacı olmanın hem sizi hem de görüştüğünüz insanları nasıl konumlandığını fark ediyorsunuz. Gördüğünüz yaşadığınız şeylere karşı tepkiler geliştiriyorsunuz; objektif bir sosyal bilim olmadığının farkına varıyorsunuz. Sadece araştırmacı olamayacağınızı, orada yaşayan, tepki duyan, insanların size tepki duyduğu bir sosyal varlık olduğunuzu görüyorsunuz. Bu deneyim de sosyal bilimlerin gündelik ve siyasi hayattan kopuk olamayacağını, olmaması gerektiğini bir kez daha gösteriyor size.

Suriye’de sosyal bilim çevreleri nasıl? Entelektüel anlamda bir yalnızlık çektiniz mi?

Var olan siyasi yapıdan dolayı maalesef sosyal bilim büyük ölçüde devletin ve resmi ideolojinin kontrolü altında. Elbette bunun dışına çıkmaya çalışan ve çıkan araştırmacılar da var. Bir yandan da Arap-İsrail çatışması Suriye’deki siyasi ve toplumsal hayatta çok belirleyici. Bu da tabii sosyal bilimlere de yansıyor. Bunun olumsuz yanı toplumdaki tüm değişimleri veya statükoyu tek bir dinamikle açıklamaya çalışmak eğilimi. Ama bu durumun getirdiği şöyle olumlu bir yan da var: sosyal bilimlerin ve siyasetin birbirinden ayırlamıyor olması. Burada sosyal bilimlerin veya sosyal bilimcilerin propaganda aracı olmasından bahsetmiyorum. Demek istediğim, sosyal bilimlerin, İsrail’in işgalci bir güç olması, Amerika’nın bölgedeki malum siyaseti ve bazı Arap hükümetleri ile siyasi aktörlerin İsrail’in ve Amerika’nın bu siyasetinin dışına çıkamıyor olmasını nasıl açıkladığı ile ilgili. Artık pek de bir sonuç vermeyen basit bir Amerikan ve İsrail düşmanlığının dışına çıkıp Suriye’de ve dünyada nasıl yeni alternatif siyasi yapılanmalar oluşturabiliriz sorusunun cevabını arayan sosyal bilimciler var. Siyasi örgütlenmeyle sosyal bilimlerin kurum-

sallaşmasının çok da ayrılamaz yapılar olduğunu göstermeleri açısından Suriyeli ve Filistinli sosyal bilimcilerin tecrübelerinden öğrenmemiz gereken çok şey olduğunu düşünüyorum.

Suriye’de siyaset antropolojisi yapmanın zorlukları var mıydı?

Kesinlikle vardı. Suriye’de hangi vatandaşa sorarsanız size üç tabudan bahsedecektir: Din, cinsellik ve siyaset. Bunlar hem toplumsal olarak hem de devlet açısından kırmızı çizgiler. Bu kırmızı çizgilere dokunan bir araştırma yaptığımız zaman zor durumda kalmanız mümkün. Suriye’de 1967’den itibaren olağanüstü hal var. Bu da İsrail’in varlığı ile meşrulaştırılıyor. İsrail’le “ne barış ne savaş” durumu var. Bu durum hem örgütlü hem de gündelik hayatta özgürlükleri kısıtlıyor. Parti kurma özgürlüğünden araştırma yapma özgürlüğüne kadar. Bu durumda sosyal bilim araştırması yapmak da zorlaşıyor. Ancak tüm bu kısıtlamalara rağmen, Suriye’de herkes siyaset konuşur. Suriye hakkında apolitik bir toplum izlenimi vermek istemem. Benim daha önce bulunduğum ülkelerde konuşulmadığı kadar siyaset konuşuluyor. Elbette alçak sesle konuşuluyor, ama zaten benim siyaset antropolojisinden anladığım şeylerden birisi de Batı modellenli liberal demokrasi kurumları ve aktörleri dışında ne tür siyaset tanımları, mekanizmaları ve aktörleri olduğu. Yani Suriye’de belki resmi siyaset üzerine araştırma yaparken zorlanabilirsiniz ama birden çok siyaset yapma şekli olduğunu unutmamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında da, Suriye araştırma yapmak için çok zengin bir yer.

Araştırma açısından bir yabancı olmanın getirdiği ek zorluklar var mı?

Bir yabancı için zorlukları değil, hatta belki kolaylıkları var. Suriye’de Türkiyeli olmak özellikle çok büyük bir avantaj. Ayrıca, incelediğiniz araştırma konusu ile vatandaşlığınız arasındaki ilişki de çok önemli. Türkiye vatandaşı olarak Filistinli mültecilerle ilgili araştırma yapmak Kürtlerle

ilgili araştırma yapmaktan kesinlikle çok daha kolay.

Gündelik yaşam ve araştırma konuları hakkında genç araştırmacılara neler tavsiye edersiniz?

Bence önemli noktalardan birisi, daha önce de değindiğim gibi, özcülükten kaçınmak. Arap ülkelerinde toplum ya da siyaset şöyledir böyledir gibi genellemeler yapmaktan kaçınabilmek. Bu tuzağa düşmemenin tek yolu da gidip saha araştırması yapmak. Suriye’nin bugünkü durumunun –elbette diğer yerlerde olduğu gibi – tarihsel bir sürecin, farklı iç ve dış dinamiklerin sonucu olduğunun farkına varmak. Benim Türkiye’den Suriye’ye gidenlerde genel olarak gözlemlediğim “medeni kanunları bile yok” gibi tepkiler oluyor. Bir ülkede medeni kanun olması elbette çok önemli; bana sorarsanız, özellikle bir kadın olarak, özgürlüklerin garanti altına alınması için olması gereken temel öğelerden biri. Ancak “burada medeni kanun bile yok” derken bunun hangi bölgesel ve yerel süreçler sonucunda olduğunu görebilmemiz gerekiyor. Ayrıca medeni kanunun gelmesi için uğraşan insan hakları örgütlerinin ve diğer toplumsal grupların varlığının farkında olmak gerekiyor. Yani, bizim gerek Türkiye’de, gerek yurtdışında Batılı kurumlarda aldığımız eğitimin bizde önyargılar oluşturduğunun farkında olarak araştırmaya başlamak çok önemli. Yanlış anlaşılmasın, Suriye bu dünyada çok farklı bir yer, bizim aldığımız eğitim, öğrendiğimiz teoriler buraya hiç uymuyor gibi bir şey de demek istemiyorum. Bunu demek bizi tehlikeli bir noktaya götürür; bizi oryantlizmin eşğine bırakır. Tam tersine Suriye’nin küresel siyasi ve ekonomik yapılanmanın bir parçası olduğunu görebilmek gerekiyor. Ancak bu yapılanma içinde Suriye’den çıkabilecek alternatifleri de görebilmeliyiz. Bu küresel yapının Suriye’de nasıl bir şekil aldığını ve bu yapıya karşı Suriye’de nasıl bir direniş olduğunu görebilmemiz gerek. Oryantalizmin sadece Batı’ya has bir hastalık olmadığını, Türkiye’de yetişmiş bir kuşak olarak bizim de farklı şekillerde oryantlizmler ürettiğimizin farkında olunması gerek. ■